

PRISTUP TEORETIČARA ISLAMSKJE EKONOMIJE EKONOMSKOM RAZVOJU

ACCESS THEORETICIANS OF ISLAMIC ECONOMY TO ECONOMIC DEVELOPMENT

Nemanja Budimir

Agencija za knjigovodstvene poslove "Budimir", Banja Luka³

Sažetak

Islamske zemlje suočene su sa problemima ekonomskog razvoja. Razumljivi su naponi koje naučnici iz tih zemalja ulažu u pravcu iznalaženja adekvatnog rešenja problema razvoja i njegovog finansiranja. Pored onih koji rešenje pokušavaju naći u dostignućima konvencionalne ekonomske nauke, poslednjih godina raste i broj onih koji svoja naučna istraživanja realizuju u oblasti Islamske ekonomije razvijajući specifičan Islamski ekonomski koncept. Njihov cilj je kreiranje konzistentnog pristupa koji će pomoći Islamskim zemljama u definisanju vlastite razvojne strategije zasnovane na osnovnim principima Islama. Na razvoj gledaju kao na multidimenzionalni proces simultanog razvoja materijalnih, moralnih i duhovnih vrednosti čoveka u vremenskom totalitetu. Naglašavaju značaj principa pravedne raspodele kao osnovnog postulata koji doprinosi stabilnom i uravnoteženom ekonomskom i socijalnom razvoju svih članovazajednice i društva u celini. Islam u prvi plan stavlja preduzetništvo i motivaciju za ostvarenje profita jer temeljni postulat je da deveta desetina sredstava za život leži u poslovanju. Ono što zbunjuje mnoge autore je Božiji zahtev (postizanje božijeg zadovoljstva), a to je pošteno sticanje profita i pravedna raspodela. Takođe, Islamski pristup ekonomskom razvoju ima sve veći uticaj na definisanje razvojnih strategija Islamskih zemalja. Njihovim istraživanjem stvara se prilika da se moralne i etičke vrednosti Islama stave u funkciju ekonomskog razvoja.

Ključne reči: Ekonomski razvoj, Islamska ekonomija, Islamski ekonomski koncept

³ E-mail: budimir.nemanja@yahoo.com ili nemanja@winecon.se, Telefon: +38765780224 ili +46739079397

Summary

Islamic countries are facing serious problems related to economic development. In that light, struggle of scientist in Islamic countries to find adequate solution to the developmental problem and problem of financing development is understandable. Apart from those who are trying to find solution in scope of conventional economics science achievements, there is an increasing number of economists whose research is related to Islamic economics in order to develop specific Islamic economic concept. Their goal is to create a consistent approach that will support Islamic countries in defining their own development strategy based on general principles of Islam. They observe development as a multidimensional process of simultaneous development of material, moral spiritual and human values in totality of time. They are emphasizing significance of the just distribution principle as a primary postulate that contributes to stable and balanced economic and social development of all members of community and society in general. Islam foregrounds entrepreneurship and motivation to achieve profit as the fundamental approach is that nine-tenths of livelihood lies in the business. What confuses many authors God's request (to achieve the pleasure of God), and it is fair to make profit and fair distribution. The Islamic approach to the economic development gains more and more significant impact on defining the development strategies of Islamic countries. Such researches create the opportunity to incorporate moral and ethical values of Islam in the economic development.

Keywords: Economic development, Islamic economy, Islamic economic concept

1 Uvod

Prema Islamskim teoretičarima osnovni zadatak svake teorije razvoja jeste da se objasni i ispita sama suština procesa razvoja, ali i faktori koji su odgovorni za to, da identifikuje i analizira osnovne prepreke razvoja u datoj situaciji, ali i da pokuša odrediti najprihvatljiviji i najefikasniji način, te sredstvo uz pomoć koga bi se izvršilo otklanjanje tih prepreka i ostvarivanje različitih dimenzija razvoja.

Teoretičari koji se bave Islamskom ekonomijom svoju pažnju prvenstveno usmeravaju ka pronalazenju adekvatne strategije razvoja grupe nedovoljno razvijenih ili nerazvijenih Islamskih zemalja. U grupu ovih zemalja ubrajaju se sve zemlje koje se nalaze u donjem delu ili pri dnu svetske razvojne lestvice (Ahmad, 1980).

2 Definisanje ekonomskog razvoja

Prema Islamu ekonomski razvoj predstavlja uravnoteženo i stalno unapređenje materijalnog i nematerijalnog blagostanja čoveka i razvoj kao multidimenzionalni proces koji uključuje unapređenje ljudskog blagostanja kroz napredak, reorganizaciju i reorentaciju celokupnog ekonomskog i socijalnog sistema poštujući pri tome sva pravila i vrednosti Islama.

Sa druge strane islamski teoretičar Mannan definiše islamski ekonomski razvoj kao uravnoteženo i održivo poboljšanje blagostanja čoveka u njegovoj sveukupnosti

Budimir, N. (2016). Pristup teoretičara islamske ekonomije ekonomskom razvoju. *Anali poslovne ekonomije*, br. 14, str. 26–38

u vremenu (Mannan, 1990). Islamski koncept obuhvata ukupan razvoj čoveka izbalansiran između njegove materijalne, moralne i duhovne dimenzije u periodu u kome čovekov život predstavlja samo jednu njegovu prolaznu i manje značajnu fazu.

Takođe, možese zaključiti da Islam ekonomski rast tretira kao aspekt celokupnog ljudskog razvoja, koji obuhvata duhovni i materijalni, pojedinačne i društvene, političke i ekonomske, civilizacijske i kulturne aspekte. Svaki od ovih aspekata je komplementaran sa drugim. Upravo u ovakvom prikazu odnosa maksimalna proizvodnja prestaje da bude sama sebi cilj i kao takva ona se podređuje višim i plemenitijim idealima sveukupnog razvoja (Abdul, 1996).

3 Filozofija ekonomskog razvoja u islamu

Kuran i Sunet postavljaju osnovni postulat posolvanjai ponašanja u društvima gde se posluje u skladu sa islamskom tradicijom. On nastoji da bude orginalan i kreativan u funkciji rešavanja aktuelne, ali i teške socio-ekonomske situacije u kojoj se nalaze Islamske zemlje. Islam problem ekonomskog razvoja vidi kao deo šireg problema ljudskog razvoja. Upravo to predstavlja razlog zašto se ekonomski razvoj ne posmatra odvojeno od razvoja čoveka u svim njegovim aspektima (socijalnim, materijalnim, ekonomskim i moralnim). Prema islamskom teoretičaru Ahmad Khurshidu osnovnu filizofsku podlogu Islamskom pristupu razvoju, čine četiri osnovna elementa,a to su (Ahmad, 1994):

- Rububijjet (Rububiyyah – Božanski raspored dobara, hrane i upravljanje stvarima prema njihovom savršenstvu). Ovo predstavlja jedan od osnovnih zakona uz pomoć kojih se potvrđuje Božansko poreklo resursa na Zemlji uz obavezu njihove uzajamne ravnomerne raspodele.
- Tehvid (tahwid – Bog je jedan i jedinstven). On predstavlja osnovno pravilo u odnosima Boga i čoveka i u odnosima među ljudima. Uz pomoć njega odbacuje se pokornost i poniznost čoveka prema drugim ljudima i potvrđuje potpuna pokornost čoveka Bogu kao jedinom iapsolutnom vladaru sveta.
- Hilafet (Khilifah – predstavlja ulogu čoveka kao Božijeg namesnika (halife) na Zemlji). Uz pomoć njega definiše se čovekov status, uloga i odgovornost. Prema ovome principu vrši se uređivanje jedinstvenog Islamskog koncepta čovekovog poverenja, morala,politike, ekonomije i principa društvene organizacije.
- Tezkije (tazkiyah – samopročišćenje i rast). Predstavlja čišćenje pojedinca od sklonosti prema zadovoljstvima, bogatstvu, moći, slavi i svim drugim čulnim zadovoljstvima. Princip tezkije predstavlja osnovu iz koje je nastao ukupan Islamski koncept razvoja. Uz pomoć njega čovek možeda se oslobodi svog unutrašnjeg pritiskai da dosegne visok nivo slobode i emancipacije. Kao njegov rezultat nastaje falah koji predstavlja duhovni i materijalni napredak na ovom i budućem svetu.

Upravo te moralne, etičke, kulturne i duhovne vrednosti koje se uvode kao ključni parametar u Islamski model planiranja razvoja predstavlja osnovnu razliku u odnosu

na zapadni pristup. Potrebno je naglasiti da se pored optimalnog, posebno naglašava i dimenzija pravednog korištenja raspoloživih razvojnih resursa.

Prema Sadequ čovekov život sastoji se iz dva dela: 1) zemaljskog (od rođenja do smrti) koji je privremen i 2) budućeg života (života koji počinje nakon smrti) koji je večan i stalan (Ahmad, 1991). Može se zaključiti da Islam ustvari želi da u potpunosti osigura čovekovo blagostanje u oba ova perioda. Na osnovu navedenog može se izvesti sledeća funkcija:

$$W = f_1(W_t, W_p),$$

gde je W : ljudsko blagostanje, W_t : funkcija blagostanja u privremenom periodu života i W_p : funkcija blagostanja u stalnom periodu života.

Takođe, W_t i W_p predstavljaju ponovne funkcije grupe posebnih varijabli koje određuju blagostanje u privremenom i trajnom periodu života gde su:

$$\left. \begin{array}{l} W_t = f_2(X_t, D) \\ \text{sa } f_t, f_p \text{ i } f_d > 0 \\ W_p = f_3(X_p, D) \end{array} \right\}$$

Dakle, prema ovoj funkciji D predstavlja stepen ekonomskog razvoja, X_t i X_p predstavljaju varijable koje nisu povezane sa ekonomskim razvojem, ali koje su odgovorne za blagostanje u privremenom i stalnom periodu života. Takođe, pojedine varijable X_t podrazumevaju osećaj zadovoljstva koji je izveden iz dostignutog stepena humanosti, samilosti u odnosima prema ljudima, mir i harmoniju prema okolini i slično. Sa druge strane X_p zavisi od propisanog ibadeta, služenja humanosti i ljubavi. Sadeq svoju pažnju koncentriše na stepen ekonomskog razvoja (D), a koji se pojavljuje u obadvi funkcije blagostanja i koji ima važnu ulogu u ispunjavanju blagostanja u oba dela ljudskog života (Ahmad, 1991). Ukoliko se posmatraju pojedinačno W_p i W_t , nijedna od njih pojedinačno ne može da doprinese ostvarenju ukupnog ljudskog blagostanja W . Rast W_t može ujedno da utiče i na smanjenje W_p i obrnuto. Upravo iz tog razloga svaki pojedinac odlučuje o prihvatljivosti kombinacije W_t i W_p uz *vaganje* argumenata u funkciji ostvarenja cilja. U tom smislu W_p ne može samo maksimizirati W ukoliko je npr. $W_t=0$ ili je negativno. Pojedini koji imaju preferencije prema W_p očekuju maksimizaciju W , uz održavanje minimalne vrednosti W_t . Sa druge strane postoje i oni koji će želiti da ostvare W uz minimiziranje nivoa W_p .

Može se zaključiti da prema učenju Islamske ekonomije blagostanje u zemaljskom životu ne može biti jedini cilj ekonomskog razvoja.

Poštujući definiciju i osnovne premise ekonomskog razvoja u Islamu, može se zaključiti da se indeks ekonomskog razvoja sastoji od tri osnovna elementa, a to su: ekonomski rast, pravedna distribucija prihoda i bogatstva, zdravo i prikladno socijalno okruženje u okviru Islamskih normi i vrednosti. Visok ekonomski rast i prihvatljivo visok nivo prihoda važan je za obezbeđenje hrane, stanovanje, odeću, obrazovanje, medicinsku zaštitu, ali ujedno i za osnovni i udoban život čoveka. Međutim, to nije dovoljno da bi se osigurale osnovne potrebe i udobnost za celu

populaciju. Ukoliko se prihod raspodeljuje nepravedno u okviru populacije, u tom slučaju samo će manjina uživati u rezultatima rasta i razvoja, dok će ostali patiti (Ahmad, 1991). To je upravo ono što Islam ne želi i zbog čega zahteva pravednu raspodelu. Zahvaljujući tome ovaj indeks može se izraziti kao pozitivna funkcija rasta (G), pravednosti (E) i Islamskih vrednosti (V), a to se prikazuje na sledeći način:

$$D = f_4 (G, E, V), \text{ gde je } f_g, f_e \text{ i } f_v > 0.$$

Proces izračunavanja indeksa ekonomskog razvoja koji je prihvatljiv sa aspekta Islama, je težak, ako ne i nemoguć (u dosadašnjoj literaturi i studijama nije objašnjeno na koji način se izračunavaju pojedini elementi niti njihovi ponderi). Pored određenih primedbi na njegovu realnost i upotrebljivost u velikoj meri istraživanja primenjuje se indeks humanog razvoja (HDI – Human Development Index). On se primenjuje kao pokazatelj koji se po jedinstvenoj i usaglašenoj metodologiji UNDP-a, računa za veliki broj zemalja u svetu i kao takav danas predstavlja prilično objektivni kriterij ocene dostignutog nivoa ekonomskog razvoja (Ahmad, 2000).

Potrebno je naglasiti da svi oni koji se bave islamskom ekonomijom nastoje da u učenjima Islama, u Islamskim obavezama, naredbama i propisima nađu najefikasniji način uz pomoć koga bi motivisali i animirali najšire mase, a sve to kako bi realizovali razvojne ciljeve. Proizvodnja i raspodela posmatraju se kao deo jedinstvenog procesa koji treba da bude koordinisan s tim da povećanje proizvodnje korisnih proizvoda predstavlja prvi korak u tom procesu, a nakon toga potrebno je izvršiti raspodelu.

3.1 Princip pravedne raspodele

Princip sa kojim se slažu svi teoretičari Islamske ekonomije jeste da Islam postiže razvoj sa socijalnom pravdom. Osnovni podsticaj ekonomskog razvoja nije u spajanju razvoja i socijalne pravde preko raspodele, nego je u samoj raspodeli kao osnovi alokacije svih resursa, tačnije postavljanju prioriteta u proizvodnji roba i pružanju usluga. Upravo ovo smatra se izuzetno važnim za razumevanje Islamskog koncepta razvoja (Ahmad, 1991).

U uslovima pravedne raspodele svi članovi društva biće u mogućnosti da zadovolje svoje osnovne životne potrebe. U suprotnom, manji deo stanovništva koncentriše veći deo bogatstva u svojim rukama, a sa druge strane veći deo stanovništva će živeti u materijalnoj bedi bez mogućnosti da zadovolji i osnovne potrebe. Upravo taj odnos imaće negativan uticaj na dalji razvoj jer će delovati destimulativno na većinu stanovništva koja u uslovima siromaštva ne nalazi dovoljno motivacije za svoj aktivniji odnos prema radu, vlastitom i ukupnom društvenom razvoju. Sa druge strane, pravedna raspodela može da bude uočena kao snažan moralni stimulan za povećanje produktivnosti rada i pozitivne društvene promene. Ovim je jasna međuzavisnost između razvoja i raspodele, ali i nastojanje da se u modeliranju razvoja jedinstveno posmatraju i analiziraju.

Osnova ovoga pristupa je potreba Islamske države da na makro nivou preduzima reforme koje će kao rezultat dati materijalno blagostanje, uz istovremenu promociju

altruističkog ponašanja članova zajednice. Samo altruističko ponašanje manifestovaće se kroz razvijanje svesti stanovništva o značaju i potrebi različitih obaveznih ili neobaveznih davanja kao što su zekat, sadaka, vakufi i slično, ali i osnivanje ili unapređenje rada različitih socijalnih i dobrotvornih institucija. Upravo one će na principima pravednosti prikupljati i distribuirati sredstva koja su prikupljena na taj način. Pomoću ovog pristupa nastoji se ukazati na značaj eliminacije svih oblika kamate iz ekonomskog života, ali i uvođenja alternativnog pristupa razvijenog u različitim modelima učešća u raspodeli dobiti ili gubitka.

Proučavajući Kuran i Sunnet može se zaključiti da se u Islamu najviši prioritet daje poštenoj i pravednoj raspodeli dohotka i bogatstva zajednice. Možda je objašnjenje za ovako veliku zainteresovanost za pravičnu raspodelu u verovanju da snaga Islamskog društva leži u podizanju životnog standarda siromašnih i ugroženih na jedan pristojan nivo, ali i u širokoj raspodeli materijalnih blagodeti života. Zahvaljujući tome najveći prioritet daje se investiranju u onaj deo stanovništva kome su uskraćena i najpotrebnija sredstva za život (Sadeq, 1996).

3.2 Skala potreba u Islamu

Još na samome početku razvoja Islamske ekonomije bilo je prisutno pitanje definisanja osnovnih potreba koje čovek ima. Tako da islamski teoretičar Ibn Hazm definiše četiri oblika potreba koje predstavljaju suštinske elemente osnovnog životnog standarda ljudi, a to su: piće, hrana, stan i odeća (Sadeq & Ghazali, 1996). On smatra da odgovornost za obezbeđenje svih ovih potreba treba da snosi država. Nemogućnost da se zadovolje ove potrebe predstavlja osnovni indikator postojanja siromaštva.

Kada se govori o Islamskoj državi blagostanja ona treba da zadovolji osnovne potrebe čoveka, kao što su: a) obrazovanje i obuka; b) odgovarajući posao; c) odgovarajuća hrana i odeća; d) udobno stanovanje; e) zdravo okruženje u kombinaciji sa odgovarajućom medicinskom zaštitom; ali i f) odgovarajuće transportne mogućnosti (Sadeq & Ghazali, 1996). Na osnovu ovoga može se izvesti skala potreba prema hijerarhiji: 1) fiziološke potrebe (ekonomske potrebe: hrana, odeća i obuća, stanovanje); 2) socijalne potrebe (osećaj važnosti ili značaja, društvenih kontakata, potrebe za poštovanjem i potrebe da se bude poštovan); i 3) moralne i duhovne potrebe (potreba da se podržava pravda i istina, te dostigne moralno i religiozno savršenstvo).

Posebna pažnja u Islamu usmerena je ka zadovoljavanju duhovnih potreba. Moralno i religiozno savršenstvo podrazumeva nastojanje da se dosegne uzor vere i učenja i da se to isto primeni u sadašnjim uslovima života. Duhovni razvoj treba da bude istovremen sa razvojem materijalnih vrednosti društva, pa i na način da je u njim integrisan (Ahmad, 1980).

4 Ciljevi razvoja u Islamu

Pitanje koje se često postavlja prilikom koncipiranja razvojnih modela jeste definisanje razvojnih ciljeva. Koje ciljeve društvo nastoji razvojem ostvariti i koji je njihov prioritet? Posle toga, na red dolaze pitanja koja se tiču metode mobilizacije

neophodnih resursa za razvoj na način da se isti ne posmatra odvojeno od sistema i principa pravedne raspodele.

U ovome smislu teoretičari Islamske ekonomije nemaju nameru da odbace različite pristupe strategijama razvoja pojedinih Islamskih zemalja usklađujući sa njihovim objektivnim uslovima i potrebama, niti da se obeshrabri mogućnost pojave različitih pristupa i modela razvoja pojedinih zemalja, nego se nastoji ukazati na minimalni zajednički skup elemenata koje je neophodno poštovati prilikom definisanja njihove razvojne strategije u okviru Islama. Islamski pristup zasnovan je na dve osnovne pretpostavke: prva je ona kojom se nastoji uspostaviti ekonomski razvoj u okvirima vrednosnog obrasca koji je sadržan u Kuranu i Sunnet, dok je druga ona kojom se nastoji izbeći oponašanje kapitalističkog i socialističkog modela razvoja (Mannan, 1989).

Kao što je prethodno naglašeno, polazni osnov ili osnovni cilj razvoja u Islamu je uvećanje Božijeg zadovoljstva. Ono će biti uvećano ukoliko se ljudi budu pridržavali onoga što im je propisano i ukoliko se budu pridržavali šerijata.

Kada se govori o ekonomskom razvoju Islamskih država Ahmad Kurshid definiše šest osnovnih ciljeva (Ahmad, 1980):

- Razvoj ljudskih resursa – od razvoja karaktera, obrazovanja i unapređenja proizvodnih veština, unapređenja znanja i istraživanja, do razvoja mehanizma odgovornog i kreativnog učešća običnog čoveka u ključnim razvojnim aktivnostima. Upravo ovo predstavlja jedan od osnovnih ciljeva u izgradnji odnosa baziranih na saradnji, raspodeli i zajedničkom učešću.
- Razvoj korisne proizvodnje – sredstva i pažnja usmeravaju se ka razvoju proizvodnje koja će biti korisna za čoveka, a koja nije zabranjena šerijatom.
- Unapređenje uslova života – pod ovim podrazumeva se unapređenje realnog životnog standarda svih ljudi, a sve sa ciljem postizanja njihovog moralnog, ekonomskog i socijalnog blagostanja.
- Uravnotežen razvoj – uravnoteženje i harmonizacija razvoja svih delova zemlje i različitih sektora privrede i segmenata društva. Decentralizacija privrede sa ravnomernim razvojem svih njenih delova i sektora.
- Nova tehnologija – razvoj domaće tehnologije u skladu sa uslovima, potrebama i težnjama Islamskih zemalja.
- Smanjenje zavisnosti od vanjskih i širokih integracija u okviru Islamskog sveta – ogromna zavisnost od neislamskog sveta u mnogim bitnim stvarima trebalo bi da je zamenjena konceptom državne ekonomske nezavisnosti. Naglašava se potreba međusobne šire saradnje i čvršćeg povezivanja između Islamskih zemalja.

Sa druge strane kada se govori o osnovnim funkcijama Islamske države blagostanja navode se sledeći razvojni ciljevi kojima ona treba da teži: osiguranje stabilnosti realne vrednosti novca, iskorenjivanje siromaštva i stvaranje uslova za punu zaposlenost i visoku stopu rasta, osiguranje socijalne i ekonomske pravde, vladavina zakona i reda, obezbeđenje socijalne sigurnosti i podsticaj pravednoj raspodeli dohotka i bogatstva, harmonizacija međunarodnih odnosa i osiguranje nacionalne odbrane.

Za razliku od klasičnog ili konvencionalnog pristupa razvoju, pristup Islamske ekonomske teorije uključuje, pored materijalnog blagostanja pojedinca, vidljivog socijalnog napretka i odgovarajuću duhovnu satisfakciju. Naglasak se stavlja na izbalansiranost razvoja čovekovih materijalnih, moralnih i duhovnih vrednosti. Ova tri osnovna elementa predstavljaju nedeljivu celinu i samo zajedno mogu doprineti ostvarenju razvojnih ciljeva.

5 Faktori razvoja

Prema vodećim teoretičarima Islamske ekonomije investicija u čoveka, tačnije u njegovo obrazovanje, zdravlje i slično, predstavlja strateški faktor ekonomskog razvoja društva. Ovakav pristup baca novo svetlo na jedan, pomalo, izgubljen aspekt, a to je ljudski kapital. Takav socio-ekonomski pristup faktorima razvoja vraća čoveka kao *aktivnog činioca promena* u okvir iz kojeg je gotovo bio izgubljen. Razlikuje se pet osnovnih elemenata Islamskog koncepta razvoja: 1) uključivanje moralnog, duhovnog i materijalnog aspekta; 2) stavljanje čoveka u fokus razvojnih napora i srce razvojnog procesa; 3) posmatranje ekonomskog razvoja kao multidisciplinarnе aktivnosti; 4) poštovanje saznanja da ekonomski razvoj obuhvata brojne promene (kvantitativne i kvalitativne); i 5) uključivanje osnovnih principa društvenog života i odnosa u društvu od kojih se posebno potenciraju dva: optimalno korišćenje resursa i njihova pravna i pravedna upotreba, korišćenje i raspodela (Ahmad, 1980).

Sa druge strane islamski teoretičar Kafh ukazuje da najvažnije ekonomske funkcije Islamske države zavise od tri faktora: 1) raspoloživih prirodnih resursa; 2) nivoa tehnološkog razvoja; i 3) veličine finansijskih resursa (Gulaid & Abdulah, 1995).

Sa druge strane, postoje i oni teoretičari koji značaj daju planiranju prilikom ekonomskog razvoja Islamskih zemalja. Samim tim *socijalizacija viška vrednosti* posmatra se kao ključni doprinos razvoju koji se može realizovati samo u okviru Islama. Tako da islamski teoretičar Ahmad pokušava da primeni metodologiju Decision Making Approach i ukazuje na različite strukturalne karakteristike u Islamskoj ekonomiji. Sa druge strane, Ghazali istražuje ulogu razvoja i mobilizacije ljudskih resursa kao značajnog faktora ukupnog razvoja (Sadeq & Ghazali, 1996).

Naime, razlikuje se osam uslova razvojnog procesa. Proces ekonomskog razvoja, može početi kroz: 1) institucionalizaciju obaveznih instrumenata redistribucije sa podsticanjem altruističkog ponašanja; 2) mobilizacijom dobrotvornog i dobrovoljnog sektora; 3) uvođenje uzajamne zavisnosti između različitih ekonomskih činilaca za potsticanje grupnih u odnosu na individualne ideje i shvatanja; 4) stvaranje mogućnosti za zapošljavanje uz unapređenje i humanizaciju uslova rada i proizvodnje; 5) stvaranje ekonomskih i socijalnih pretpostavki kojima bi se omogućilo svima da pomažu jedni druge u duhu uzajamnosti i humanog procesa raspodele i potrošnje; 6) kontinuirano jačanje napora pojedinaca i zajednice u povećanju njihovog raspoloživog dohotka koji bi se ogledao na smanjenje nivoa siromaštva; 7) stvaranje pretpostavki za buduće generacije posebno u smislu ograničenja eksploatacije neobnovljivih resursa; i 8) povećanje nivoa ekonomske saradnje između Islamskih zemalja (Ahmad, 1991).

5.1 Kreiranje prihvatljive razvojne strategije

Kada dođe do toga da država i njena privreda imaju nedostatak strategije, tada one postaju dezorijentisane i dolazi do otežavanja položaja svih njenih subjekata. Upravo to je razlog zašto država počinje da liči na *brod koji bez kompasa i mapa nastoji da pluta okeanom nadajući se da će uprkos tome, doći do željenog odredišta*. Ovakva dezorientisanost predstavlja gotovo nerešiv problem kako za preduzetnike tako i za banke koje nastoje da provode određene samostalno-kreirane investicione i razvojne politike. Zbog toga se izrada prihvatljive razvojne strategije namećekao jedan od prioritetnih zadataka.

Za razliku od strategije *imitacije* zapadnog modela razvoja teoretičari Islamske ekonomije ukazuju da osnovne podsticaje razvoju treba tražiti osloncem na vlastite snage primenom koncepta samopouzdanja. Ovaj koncept znači mogućnost i sposobnost zemlje ili grupe zemalja da se suoče sa krizom i nastoje je rešiti primenom sopstvenih snaga. Naravno ovaj koncept ne znači samo dovoljnost i autarhičnost. Smatra se da izvor dinamičnog razvoja *leži u čoveku i kolektivnoj volji društva*. Predlozi za rešenje ovoga problema imaju težište na potrebi promene kod čoveka i duha Islamskog društva. Iako, po šerijatu, Islamska država je obavezna da obezbedi i garantuje minimalan nivo životnog standarda za sve, isto tako postoji i obaveza pojedinca da sopstvenim radom nastoji da zaradi sredstva za sebe i svoju porodicu.

Prema pojedinim islamskim teoretičarima razlikuje se deset osnovnih koraka za iniciranje i ubrzanje razvoja od kojih su posebno značajni: a) transformacija individualnog ka masovnom obrazovnom pokretu sa ciljem ostvarenja pune pismenosti; b) jačanje Islamskih država preko snaženja Islamskog pokreta koji će rezultirati narodnim demokratskim Islamskim režimima; c) kreiranje opšte predanosti društvu za razvoj; d) obuzdavanje nepotrebne privatne i javne potrošnje uz garantovanje minimalnog nivoa potrošnje za sve, te fiskalnom disciplinom osiguranje usmeravanja dodatnih prihoda stvorenih na osnovu kapitala; e) regionalno planiranje sa osiguranjem ekonomske kordinacije i regionalnog uravnoteženog razvoja, uz osiguranje vlastite proizvodnje hrane u poljoprivredi i osnovnih proizvodnih dobara; f) smanjivanje zavisnosti od razvijenih zemalja imajući u vidu pomoć zemljama siromašnih naftom od strane naftom bogatih zemalja, kao i unapređenje trgovine između zemalja u regiji; g) reorganizacija finansijskih institucija u pravcu oslobađanja od instrumenata kojim se vrši eksploatacija; h) nacionalno planiranje u regionalnom okviru; i) povećanje nivoa saradnje sa svim zemljama u razvoju putem trgovine i pomoći u cilju smanjenja nejednakosti između država; i j) snažno učešće u naporima za osiguranje novog svetskog poretka osiguravajući mir, progres i socijalnu pravdu (Ahmad, 1980).

Prilikom kreiranja razvojne strategije, islamski pristup polazi od sledećih osnovnih pretpostavki:

- Socijalne promene ne nastaju kao rezultat istorijske predodređenosti. Postojanje brojnih prepreka i ograničenja predstavljaju životne i istoriske činjenice, ali to ne znači da su istorijski predodređene. Promene moraju biti planirane, upravljane i vođene ka postizanju cilja.
- Čovek je aktivan učesnik i činilac promena.

- Promene čine promene okruženja i promene u srcu i duši čoveka- njegovih stavova, motivacije, dela, njegove rešenosti da pokrene sve to u njemu i oko njega u svrhu ostvarenja svojih ciljeva.
- Život je mreža međusobnih veza. Prema tome svaki poremećaj koji je nastao u jednom segmentu prenosi se na druge, time se ukazuje na potrebu uspostavljanja ravnoteže u sistemu.

Prilikom definisanja Islamske strategije razvoja, neophodno je obuhvatiti devet značajnih aspekata koji se objašnjavaju kroz devet osnovnih Islamskih stavova zasnovanih na sledećim pojmovima (Mannan, 1989):

- *Uključivanje* ljudi, odnosno stavljanje čoveka u kontekst razvojnog procesa. Razvojni modeli koji zanemaruje ovaj aspekt rizikuju da dožive neuspeh. Naime, takvu grešku pravile su dekolonizovane Islamske zemlje. One su nastojale primeniti socijalistički ili kapitalistički razvojni model zanemarujući povezanost između materijalnih i duhovnih, tačnije moralnih vrednosti. Islamske zemlje moraju razvijati pro-narodnu razvojnu strategiju, odnosno onu koja će osigurati pravednu raspodelu dohotka. To predstavlja način na koji se Islamske vrednosti mogu integrisati u razvojnu strategiju.
- Efektivne potrebe u procesu planiranja razvoja. Potrebno je napraviti razliku između efektivnih i osnovnih potreba. Takođe lista efektivnih potreba trebalo bi da je zasnovana na Islamskom načinu ili stilu života. Kada se planiranje razvoja vrši poštujući efektivnu tražnju to znači da će proizvodnja biti usmerena ka zadovoljavanju onih segmenata društva koji imaju platežno sposobnu tražnju, što siromašne može dovesti u situaciju da ne mogu zadovoljiti ni osnovne životne potrebe. U praktičnom smislu, to predstavlja zahtev kojim će se u procesu implementacije razvojne politike obeshrabriti raskošan ili razmetljiv način života, smanjiti proizvodnja i potrošnja ne-esencijalnih proizvoda, potsticati investiranja u poljoprivredu i razvoj malog biznisa, te vršiti decentralizacija industrijskog razvoja.
- Ruralni razvoj, prema Islamskom konceptu korist od razvoja treba da osete široki slojevi stanovništva. Samim tim Islamske zemlje moraju staviti naglasak na integralni razvoj sela, tačnije područja u kojima živi većina siromašnog stanovništva. Na ovaj način može se zaustaviti snažna migracija ruralnog stanovništva ka urbanim područjima koja postaju pretrpana sa sve većim potrebama za hranom i gradskom infrastrukturom.
- Društvena korist od tehnologije. Interes Islamskih zemalja jeste da podstiču razvoj, transfer i primenu tehnologije u svim segmentima društva. Upravo na taj način može se doprineti efikasnijem korišćenju resursa, povećanju nivoa kvaliteta života i zaštiti okoline. Tehnologija treba da bude u funkciji razvoja za dobrobit najširih slojeva stanovništva.
- Razvoj ljutjskih resursa. Uz pomoć ovoga naglašava se značaj obrazovanja i školovanja, odnosno investiranje u ljutjski kapital i potencijal. Posebno se naglašava potreba unapređenja radnih, poslovnih i stvaralačkih veština, te obrazovanje žena i podizanje nivoa kvaliteta populacione politike.
- Grupno ponašanje. Naglasak se stavlja na mobilizaciju resursa kroz definisanja područja socijalne pomoći, individualne slobode i grupnog

ponašanja. Poštujući privatnu svojinu, individualnu slobodu i prava, u Islamskom pristupu razvoju prednost se daje grupi, a ne pojedincu. Islamski razvojni koncept treba da odražava duh Islamske uzajamnosti i društvene odgovornosti, koji se ostvaruje kroz različite oblike dobrovoljnih i obaveznih davanja.

- Saradnja. Poseban aspekt razvojne strategije mora da bude korišćenje nacionalnih resursa imajući u vidu komplementarnost i supstitutabilnost između Islamskih zemalja u regiji. Samim tim su i zahtevi za međusobnom saradnjom koja eventualno može voditi stvaranju Islamskog zajedničko tržišta, Islamske monetarne integracije i drugih oblika saradnje između Islamskih zemalja.
- Među-generacijske obaveze. Pod ovim se podrazumeva razmišljanje i preduzimanje poslovnih i drugih aktivnosti koje služe ne samo sadašnjim nego i budućim generacijama. Tako će se sadašnje investicije ceniti i sa aspekta koristi koje mogu imati za generacije koje dolaze.
- Balans okruženja. Ovaj aspekt naglašava potrebu zaštite biološke raznovrsnosti i očuvanja prirode i prirodnih resursa, tačnije zaštite čovekove sredine.

6 Zaključak

Teoretske osnove Islamske ekonomije izvedene su iz osnovnih postavki Islama, a to su tehid, rububijet i halifat. Razumevanje, ali i istraživanje Islamske ekonomije nije moguće bez razumevanja šerijata kao pravne osnove njenog nastanka i razvoja. Islamska ekonomska filozofija izvodi se iz životne islamske filozofije koju, pored ostalih čine: Islamski koncept čoveka, naređivanje činjenja dobra i zabranjuje činjenje lošeg, odnos prema vlasništvu i bogatstvu, motivacija, ekonomska nejednakost i pravedna raspodela. Islamska ekonomija zasniva se na osnovnim vrednostima Islama, sa posebnim naglaskom na moralnim, duhovnim i etičkim vrednostima i upravo po tome se razlikuje od zapadnog ekonomskog koncepta. Islamska ekonomija, istovremeno nastoji da od konvencionlane prihvati sve što je dobro, a odbaci sve što je štetno. Osnovni *filter* za to jeste šerijat.

Sa druge strane kao jedan od vodećih problema koji privlači pažnju teoretičarima Islamske ekonomije jeste problem ekonomskog razvoja. Glavni cilj jeste da se izvrši kreiranje konzistentnog pristupa koji će pomoći Islamskim zemljama u definisanju vlastite razvojne strategije zasnovane na osnovnim principima Islama.

Problem razvoja predstavlja jedan od najvažnijih sa kojima se Islamske zemlje danas suočavaju. Upravo zbog toga razumljivi su naponi teoretičara Islamske ekonomije u pravcu adekvatnog rešavanja ovog problema. Oni su prepoznali uzroke nerazvijenosti i ekonomskog zaostajanja u nizu objektivnih i subjektivnih, ekonomskih i ne-ekonomskih faktora. Ublažavanjem njihovog negativnog dejstva, delimičnom ili potpunom eliminacijom, stvaraju se preduslovi za brži ekonomski razvoj. Teoretičari Islamske ekonomije gledaju na razvoj kao na multidimenzionalni proces simultanog razvoja materijalnih, moralnih i duhovnih vrednosti čoveka u vremenskom totalitetu. Njihov pristup razvoju temelji se na učenjima Kurana i

Budimir, N. (2016). Pristup teoretičara islamske ekonomije ekonomskom razvoju. *Anali poslovne ekonomije*, br. 14, str. 26–38

Suneta. Filozofsku osnovu definisanja Islamski prihvatljive razvojne strategije nalaze u Islamskim principima kao što su: tehvid, rububijet, halifat i takzije. Naglašavaju značaj principa pravedne raspodele kao osnovnog postulata koji doprinosi stabilnom i uravnoteženom ekonomskom i socijalnom razvoju svih članova zajednice i društva u celini.

Kada se govori o faktorima onda se radi o jedinstvu i optimalnoj kombinaciji humanih, kapitalnih i prirodnih resursa. Ono što može da bude zbunjujuće je kvalitet faktora jer se pitanju kvaliteta daje podjednaka ili veća važnost u odnosu na kvantitet i zbog toga nije dozvoljena eksploatacija prirodnih resursa koji će narušiti životnu sredinu sa dugoročnim negativnim efektima. U pristupu ekonomskom razvoju, pored optimalnog, naglašava se i dimenzija pravednog korištenja raspoloživih razvojnih resursa. Dakle, pristup ekonomskom razvoju teoretičara Islamske ekonomije razlikuje se od konvencionalnog. Islam predstavlja religiju koja ima vlastite poglede na svet sa skupom prepoznatljivih etičkih vrednosti i principa.

Što se tiče globalizacije preovladava stav među Muslimanima da oni ne treba da ostanu van tog procesa. Uz to se ističe i potreba za sagledavanjem negativnih strana globalizacije, ali i preduzimanje mera kojima će se izbeći ili bar ublažiti njen negativan efekat na njihov ekonomski razvoj.

Kada se govori o kreiranju prihvatljive razvojne strategije prisutan je strah Islamskih zemalja od hegemonije Zapadne kulture i civilizacije, ali i širenja pojava koje, u krajnjoj instanci mogu dovesti do *moralne propasti društva*. Sami teoretičari Islamske ekonomije nastoje da koncipiraju pristup kojim se ne prihvata supremacija kapitala nad ostalim faktorima razvoja. Oni težište analize razvojnih faktora nastoje pomeriti ka onima kojima Islamske zemlje objektivno raspolazu kao što su ljudski potencijal i određeni prirodni resursi.

7 Popis literature

- Abdul, H. (1996). *Finansiranje ekonomskog razvoja*. Sarajevo: Rijaset Islamske zajednice u BIH, El-Kalem.
- Ahmad, A. (2000). Economic Development in Islamic Perspective Revisited. *Review of Islamic Economics, Journal of the International Association for Islamic Economics and the Islamic Foundation*, 12, 86–95.
- Ahmad, K. (1980). *Economic Development in an Islamic Framework*. Jeddah, S.A. : International Centre for Research in Islamic Economics King Abdul Aziz University.
- Ahmad, K. (1994). *Islamic Approach to Development*. Islamabad, Pakistan: Institute of Policy Studies.
- Ahmad, K. (1980). *Studies in Islamic Economics*. Jeddah, S. A : International Centre for Research in Islamic Economics King Abdul Aziz University.
- Ahmad, S. (1991). *Dimension of Development in Islam*. Dhaka, Bangladesh: Islamic Economics Research Bureau.
- Gulaid, A., & Abdulah, A. (1995). *Redings in Public Finance in Islam*. Jeddah, S.A: Islamic Research and Training Institute, Islamic Deveopment Bank.
- Mannan, M. (1990). *Development a System of Financial Instruments*. Jeddah, S.A.: Islamic Development Bank, Islamic Research and Training Institute.
- Mannan, M. (1989). *Economics Development and Social Peace in Islam*. London: Ta-Ha Publisher Ltd.
- Sadeq, A. (1996). *Finansiranje ekonomskog razvoja*. Sarajevo: Rijaset Islamske zajednice u BIH, El-Kalem.
- Sadeq, A. & Ghazali, A. (1996). *Pregled Islamske ekonimske misli*. Sarajevo: Rijaset Islamske zajednice u BIH, El-Kalem.